

7 DELOMRÅDESBESKRIVNINGAR MED DISKUSSION OCH FÖRSLAG

SÄTRA BRUNN

VÅRDPLAN FÖR PARKER OCH UTEMILJÖER

7 Delområdesbeskrivning med diskussion och förslag

7.1 Inledning

7.1.1 Upplägg

I detta kapitel beskrivs respektive delområde, på kartan markerade med bokstavslittera. För respektive delområde beskrivs områdets utseende i avsnittet nulägesbeskrivning. En sammanfattning av områdets historia ges i avsnittet historik. Därefter följer en diskussion av de hantlingsalternativ som vi bedömer är aktuella. Diskussionen mynnar ut i en målsättning som redovisas i avsnittet mål. Under rubriken åtgärdsförslag redovisas de åtgärder som föreslås för att uppnå målet. Restaureringsåtgärder, underhållsåtgärder samt skötselåtgärder specificeras i de fall de förekommer. Med restaureringsåtgärder förstås sådana åtgärder som är av engångskaraktär, t.ex. nyplantering av alléträd. Med underhållsåtgärder menas åtgärder som sker med större tidsintervall än två år, t.ex. vissa typer av beskärning av träd och uppgrusning. Eftersatt skötsel skapar behov av underhållsåtgärder. Med skötselåtgärder avses åtgärder som utförs med kortare tidsintervall, t.ex. gräsklippning eller slätter eller uppbyggnadsbeskärning av nyplanterade träd. Vissa skötselåtgärder följer av de åtgärder som sätts in i restaureringssyfte.

7.1.2 Kommentarer till karta 7.1.3

Kartan redovisar vårdplanens områdesindelning. Platser och områden betecknas på karta med stor bokstav. Alléer och några mindre platser som inte utgör större områden betecknas med liten bokstav. På separat karta i kapitel 10 redovisas källor och minnesvårdar.

7.1.3 Karta (se sid 46)

7.2 Centrala platser

7.2.1 Brunnsplatsen A

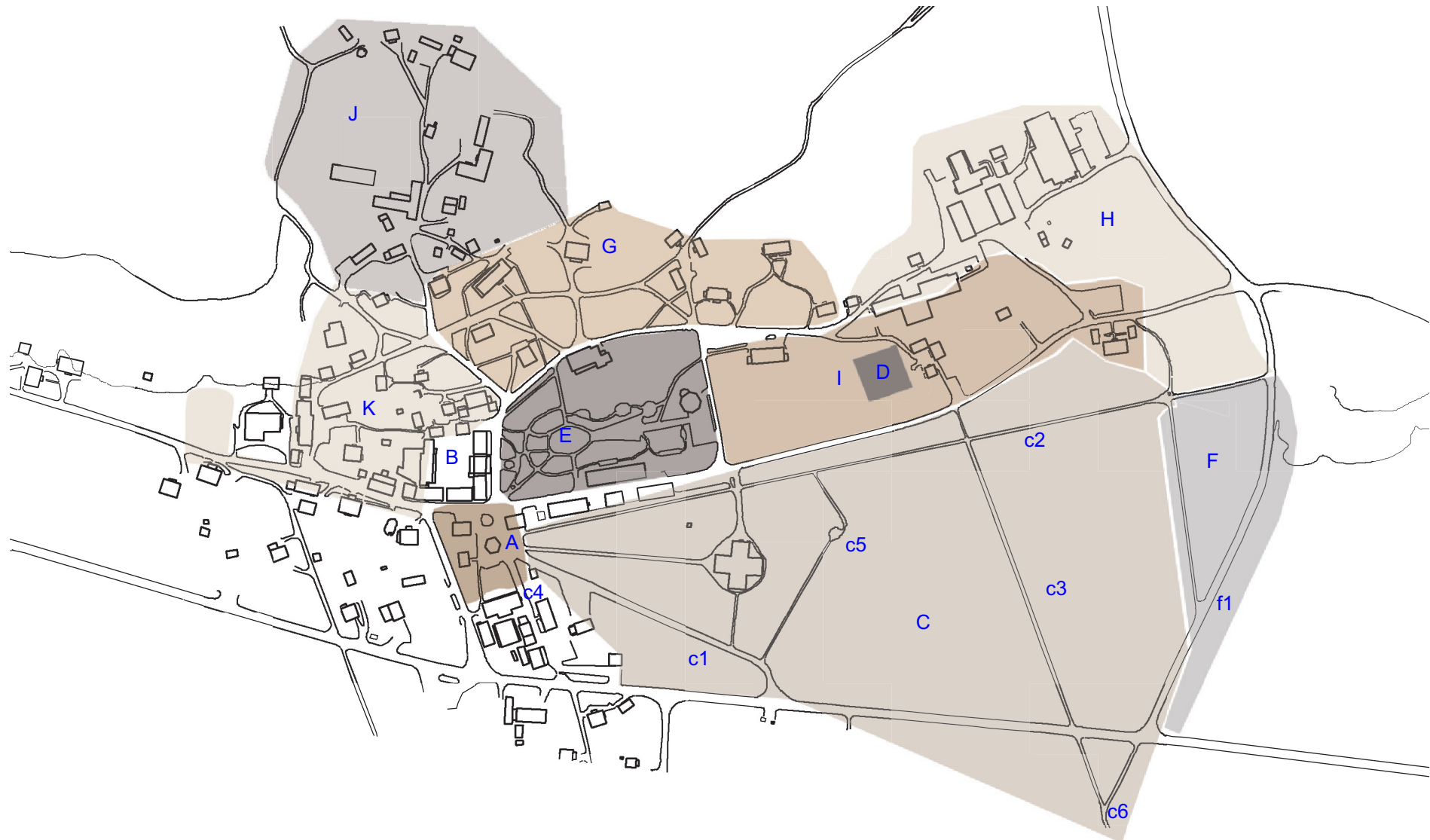
Nulägesbeskrivning: Brunnsplatsen ligger invid den gamla landsvägen i områdets västra del. Centralt placerad på den grusade platsen

står det gamla Brunns huset från 1700-talet. Norr om Brunns huset utmed landsvägen ligger två mindre hus, Kontoret och Conversations-salongen. I söder avgränsas platsen av det nya badhuset. Platsen är idag den främsta ankomplatsen för brunnens besökare. Intill Brunnsplatsen ligger en biluppställningsplats vid Brudalléns mynning. Öster om platsen finns rester av en igenlagd damm, som idag är gräsbevuxen och omgiven av häckar av oxel och ölandstok.

Historik: Det första brunns huset byggdes av Peter Elfving kring åren 1705-08. Det andra byggdes 1741 av Wallentin Wolff och står där än idag. Ungefär samtidigt som det första brunns huset uppfördes, byggdes även den första kyrkan på brunnsområdet. Den låg i omedelbar anslutning till landsvägen på den östra sidan av platsen. Från Brunnsplatsen utgick åt öster tre alléer. År 1760 byggdes brunnens andra kyrka på samma plats som den första (idag Kontoret). Vid samma tid byggdes

Trefaldighetskällan och brunnsdammen

A Brunnplatsen
B Brunnsgården
C Flemingiparken
c1 Flemingallén
c2 Brudallén

c3 Brudgumsallén
c4 Fruntimmersallén
c5 Bastuplatsen
c6 Sjustjärnan
D Kryddgården

E Pehrsparken
F Olofsparken
f1 Olofsallén
G Engelska parken
H Området norr om Arbets-
terapien, Skogsgården,
Nya Badhuset samt Brudberget

I Området söder om Arbetsterapien, Nybygget samt vid Biskopsgården
J Området norr om Engelska parken
K Området vid Bergabo och norr om Brunnsgården

även en brunnssal (idag Conversationssalongen), och förlades på platsens västra sida, symmetriskt i förhållande till kyrkan. I och med detta uppkom den första klart arkitektoniskt formulerade platsbildningen vid brunnen. På kartan från 1721 kan man se att platsen ursprungligen var ytterligare slutet mot norr, då brunnens fängelse var placerat vid sidan av Landhövdingen på andra sidan av landsvägen. År 1785 uppfördes ett nytt badhus omedelbart söder om brunnshuset. Dagens badhus stammar från 1850-talet.

Dammen byggdes troligen i samband med att Glas badhus byggdes 1855-1856.

Vid platsens västra avgränsning söder om Conversationssalongen, placerades på 1960-talet en hitflyttad frisersalong.

Diskussion: Platsen har förlorat mycket av sin värdighet och känns tom i många partier. En hel del besökare rör sig i området, särskilt i samband med i och urlastning av bussar, vid besök i Brunnshuset och receptionen. Dess huvudsakliga användning är angöringsplats för bussar och i östra delen vid början av Brudallén, parkeringsplats.

Mål: Att återge området värdighet och innehåll.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Den åttkantiga dammen tätas och fylls med vatten, eventuellt installeras en enklare vattenkonst för att tillföra miljön ljudkvaliteter och hålla vattnet i rörelse. Tokhäcken och oxelhäcken utmed badhusfasaden tas bort och gräsytona skärps till. Några bänkar i anslutning till dammen skulle öka användningen och samtidigt bidra till att Brunnsplatsen får mer liv. Några uttrycksfulla träd t.ex. en grupp kaukasiska vingnötsträd kan placeras väster om dammen, för att stärka rumsligheten och ett vådräd t.ex. manchurisk valnöt kan planteras som ersättning för den kräftskaadade bohuslinden söder om Conversationssalongen. Åtgärden syftar både till att göra platsen intressantare och till att tydligare definiera rummet, speciellt mot väster, utan att skapa en tät vägg av vegetation. De valda arterna skapar det eftersträvade

luftiga uttrycket. De sjuka almarna i områdets västra kant tas bort. Vi föreslår att en rad lönnar planteras längs infartsvägen mellan gamla landsvägen och den stora parkeringsplatsen. Den av pilskorv allvarligt skadade fontänpilen mellan stora parkeringsplatsen och väg 255 tas bort och ersätts av en grupp lönnar. Häcken runt p-platsen är luckig och föreslås kompletteringsplanteras med samma art, naverlönn. Allén skulle förstärka parkeringens och Brunnsplatsens avgränsning. Den skulle dölja en tämligen spretig bebyggelse samtidigt som den skulle leda besökare från parkeringen in i området. Den spontana parkeringsplatsen vid Brudallén tas bort. Några bänkar placeras i stället på platsen. Bänkar placeras också längs sydfasaden på kontoret.

Skötselåtgärder: Resterande almar bevakas noga. Vid tecken på almsjuka viddas åtgärder omedelbart. Bästa säsong för inspektion är juni-september. Skadade partier tas omgående bort.

Brunnsgården

7.2.2 Brunnsgården B

Nulägesbeskrivning: På Brunnsgården står en grupp cirka 150 år gamla hästkastanjer. De omger en central yta som sommartid möbleras med stolar och bord och tjänstgör som utomhusmatsal. De bildar sommartid ett vackert skuggrum. I oktober 2002 knäckte en vindby ett av träden. De flesta träden är kraftigt skadade, med för hållfastheten allvarliga stamsprickor och rötangrepp med påväxt av svamp. Det är egentligen ett under att enheten så länge varit intakt när man ser hur allvarligt skadade i princip alla träd är. När som helst kan ytterligare träd knäckas. I och med den lucka som skapades i enheten hösten 2002 har vindtrycket på de resterande träden ökat.

Historik: Redan i början av 1700-talet skapades en krans av byggnader runt en gård. Alla med sina entréer mot gården. Grindar och portar avgränsade ihop med bebyggelsen gården. Gården utgjordes av en grusad yta och användes länge som handelsplats eller salutorg. Mitt på gården stod även skampålen, vilken tydligt är markerad på 1721 års karta. Under 1850-talet planterades ett tiotal kastanjer på gården vilket gjorde att gården kom att bli mer av en vistelse- och samlingsyta för brunnens gäster.

På en målning från början av 1900-talet som hänger i matsalen på Sättra Brunn kan man se att träden var planterade på upphöjda gräsbårder, repeterat avbrutna av passager. Så sent som 1963 fanns dessa bårder kvar. Gräset har sedan dess slagits ut bland annat på grund av att hästkastanjernas trädkronor fångar upp nederbörd och gör växtplatsen alltför torr och mörk.

Diskussion: Hanteringen av de ålderstigna hästkastanjerna på Brunnsgården är det svåraste hanteringsdilemmat i Sättra Brunns yttre miljö. Den starka karaktär som hästkastanjerna skapat på Brunnsgården känns svår att mista. Säkerhetsaspekten måste emellertid i denna situation vara helt överskuggande på denna, anläggningens mest frekventerade plats. Det är inte möjligt att behålla alla träden. De skador och den låga vitalitet som hästkastanjerna har gör risken för olyckshändelser alltför stor. De möjligheter som numera finns att anskaffa större träd innebär att man till en rimlig kostnad inom 5-10 år

kan återskapa en vital grupp hästkastanjer som skulle bidra till gårdens karaktär 100-150 år in i framtiden.

Vi ser tre alternativa sätt att hantera förnyelsen av hästkastanjegruppen. Enligt **alternativ 1** ersätts hela gruppen med unga träd. Nackdelen är att vi med detta alternativ mister den karaktär de gamla hästkastanjerna, genom sin uppenbart höga ålder ger gården.

Ett alternativ, (**alt 2**), är att behålla de fyra hörnträden, avlastningsbeskära dem så att risken för nedfallande grenar eller träd minskas, samt plantera sex nya hästkastanjer. Fördelarna med detta förslag är att de fyra sparade trädens stammar vittnar om en lång historia. Nackdelarna är dels rent tekniskt-biologiska och dels på sikt också den karaktär gruppen får. Rot- och kronkonkurrens kommer att hämma de nya trädens tillväxt, samtidigt som markarbetena försvåras. Det nya beståndet med olikåldriga träd kommer inte att på samma sätt som en likåldrig grupp uppfattas som en trädgrupp. Alt 2 är en kostsam men möjlig variant. De 4 hörnträden kan behållas, om de tuktas hårt och repeterad återskärning av kronorna hålls som små kandelaberformade träd. Under en period av 5-7 år krävs årlig uppbyggnadsbeskärning. Men hur länge dessa av röta kraftigt skadade träd kan leva vidare är mycket osäker. Med det här alternativet bör man trots att flera av de gamla träden står kvar, kunna vistas riskfritt på Brunnsgården.

Ytterligare ett alternativ, (**alt 3**), är att ta ned alla träd utom ett. Man behåller den vitalaste hästkastanjen, företrädesvis i den norra delen av anläggningen så att trädet inte skuggar de nya träden så mycket. Detta träd behandlas på samma sätt som de fyra som bevaras enligt alternativ 2. På detta sätt skulle man skapa en ny sammanhållen grupp, samtidigt som man bevarar det historiska växtmaterialet och lite av upplevelsen av de gamla träden. Detta alternativ ger de nya träden en bättre chans att etablera sig. Dock måste beaktas att det kvarlämnade trädets livslängd inte kan garanteras och när det väl tas bort, åstadkoms en lucka i enheten som är svår att fylla.

I diskussionen kan jämförelser göras med hanteringen av lindalléerna vid Skokloster och Drottningholm. Vid dessa jämförelser är det centralt att bedöma vissa nyckelfaktorer; trädens vitalitet, hur lång tid träden kan fortleva, vilka åtgärder krävs, vilka risker det innebär, hur träden

kommer att se ut efter åtgärderna, vilken skötsel som krävs, samt vilka möjligheter man har att kombinera säkerhetstänkande med strävan att bygga upp en ny grupp träd. Samtidigt måste man bedöma det sammanhang de står i. Vi måste fråga oss vad det är i miljön som berättar om tid och händelser. Vi måste bedöma miljös historiska stämningvärde. I detta fall måste vi se hästkastanjerna i sitt sammanhang, på Brunnsgården som plats, omgivet av de fasader som bildar Brunnsgårdens väggar.

Mål: Att snabbt, men också uthålligt, skapa ett starkt skuggrum och därmed bibehålla den intima prägel som Brunnsgården länge haft.

Åtgärdsförslag

Restaureringsförslag: Väljs alternativ 1 fälls omgående de gamla träd man beslutar ta bort och ersätts med nya i samma gruppering som tidigare. Sen höstplantering rekommenderas. Vårplantering går också bra, men ställer större krav på vattning första säsongen. Helst skall ett dokumenterat klimatanpassat material av hästkastanj väljas, men sådant finns inte idag på marknaden i tillräcklig storlek. Innan plantering genomförs ett grundligt markarbete på hela gården för att ge de nya träden en bra start och uthållig utveckling.

Väljs alternativ två eller tre kan detta förstås inte göras över hela gården. De bevarade trädens rotsystem måste ju skyddas, även om en precis insatt rotbortskärning kan ha positiva effekter.

Förslagsvis återskapas också de gräsbeklädda bårderna. För att dessa inte skall trampas ner innan de etablerats omges de med inspringskydd.

Skötselåtgärder: Generella åtgärder för nyplanterade träd, se trädvårdsplan.

7.3 Parker

7.3.1 Flemingparken C

Nulägesbeskrivning: Parkens utseende motsvarar inte den gängse bilden av en park. De centrala delarna, inneslutna av Flemingallén

och Brudallén består av öppna extensivt skötta gräsytor. Mitt i detta landskap ligger kyrkan och klockstapeln. Från Brunnssområdet leder en grusgång fram till kyrkan. Gången är omgiven av en lågklippt gräsbård och utanför denna en låg och bred lindhäck. Enklare grusgångar finns också mellan Brudallén och kyrkan, samt från kyrkans södra sida ut mot Flemingallén. Den tidigare öppna delen mellan Flemingallén och Brudgumsallén är delvis igenplanterad och delvis spontant igenvuxen med drygt 30-årig björkdominerad lövskog. Från 1700- och 1800-talens öppna pastorala landskap återstår egentligen bara ett stort träd, en skogslind, sydväst om kyrkan.

Längs Brudallén i öster sträcker sig en öppen ängsyta förbi Brudgumsallén. Ängsytan avgränsas i söder av den 30-åriga lövskogen som löper parallellt med landsvägen. Längst i öster växer en grandminerad skogsbård parallellt med allén från Brudkällan ner mot Olofsallén. De flesta granarna i denna är yngre, mellan 30- 50 år, men ett antal betydligt äldre granar förekommer också. Dessa har motsvarande grovlek som granarna i Glasparken respektive i övriga grangrupper i anslutning

Flemingparken, vy mot klocktornet

till Olofsallén ner mot Sjustjärnan. Stamomfånget på dessa ligger runt 3 m. På ett sågsnitt kunde vi uppskatta en ålder på 120-130 år. Av kartan från 1868 framgår att hela Flemingparken fram till Brunnsområdet var öppen betesmark. Symboler för förekomst av enstaka träd finns. Det är möjligt att de grova granarna väster om den namnlösa allén i västra kanten (tidigare kallad fattigallén) och söder om Glasparken, också växte som naturligt inslag i hela Flemingparkens betespräglade landskap. Såväl söder, sydväst och sydost om kyrkan finns några sådana granar kvar. Granarna i Flemingparken har fylliga kronor med grendrapering långt ner på stammen, vilket indikerar att de stått i öppet läge, med god ljusstillgång.

Historik: Parken anlades mellan åren 1705-1708. Johan Casimir Fleming räknas som dess upphovsman, eftersom han initierade och bekostade planteringen av alléerna. Parkens ursprungliga alléstruktur har i princip bevarats. De östra delarna och området kring Sjustjärnan kompletterades vid Olofsparkens skapande med en allé, Olofsallén. Under 1860-talet förlades den tredje, och nuvarande, kyrkan till parkens västra del. På 1930-talet skars södra delen av parken, med Sjustjärnan, av genom anläggandet av nuvarande väg 255.

Diskussion: Mycket av den gamla Flemingparken finns kvar till sin karaktär som öppet beteslandskap med ett storslaget allésystem med tre alléer sammanstrålande mot Sjustjärnan söder om vägen. Idag störs denna upplevelse av landsvägens genombrytning och döljs av planteringen och igenväxningen utmed vägen. Att ta bort denna täta lövträdsbård skulle i ett tag visa upp Sätra Brunns storslagenhet och annonsera detta för förbipasserande och presumtiva besökare. Man kan idag köra igenom området utan att egentligen förstå något av de kulturhistoriskt intressanta värden som finns där.

Om lövträdsbården togs bort skulle parkens och alléernas omfattning bättre framgå för besökare av brunnen.

Nackdelen med att ta bort lövskogen är att trafiken skulle störa parken mer. Bullernivån skulle höjas något, på dagarna kommer trafiken på vägen att vara en visuell störning av parkupplevelsen och på kvällarna blir denna effekt än större av bilarnas ljuskäglor. För att minska

störningen kan en lägre vall som är brant mot vägen och flack in mot parken övervägas. Utformningen av denna skall samordnas med en eventuell ny gångväg i parken längs väg 255. Åtgärderna i anslutning till väg 255 skall samordnas med Vägverket, som också kan tillfrågas om att bekosta vissa av åtgärderna.

Mål: Att bjuda in besökare i brunnsområdet. Att tydliggöra och lyfta fram det storslagna och för brunnskulturen så viktiga promenadlandskapet med sina alléer och exponera detta för förbipasserande på landsvägen.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Öppna Sätra Brunn för förbipasserande. Lyft fram allésystemet och den storslagna anläggningen med sin spännande bebyggelse. Öppna ytan genom avverkning. Anordna ett öppet beteslandskap med ett mindre antal trädgrupper och solitärer. Håll ytan öppen genom bete och/eller slätter.

Markera ut trädgrupper, ev. blivande solitärer av björk, al och gran.

Flemingallén, vy mot brunnshuset

Arbeta försiktigt i anslutning till den solitära linden sydost om kyrkan. I övrigt avverkas lövbården. Stängsla den avverkade ytan för att med betande djur hålla nere lövsly, särskilt de första åren. Helst används får eftersom de inte är så tunga. Vegetationen måste först hinna bygga upp en bärande grässvål innan kor kan släppas in. Hästar bör undvikas eftersom dessa går hårt åt trädstammar.

Bygg en väl gestaltad skyddsvall som i princip byggs upp som ett s.k. ha-ha.

Skötselåtgärder: Beta och/eller slå ytorna. Hålla efter sly.

7.3.1.1 Flemingallén c1

Nulägesbeskrivning: Den långa allé som Flemingallén tidigare utgjorde består idag av fragment. Vid landsvägens dragnings genom parken på 1930-talet togs en stor del av allén bort. Norra delen av rondalen vid Nya Segerkällan togs också bort. Det mest intakta partiet är den del av allén som ligger utanför den föreslagna gränsen för byggnadsminnet, mellan landsvägen och Sjustjärnan. Förklaringen till det är troligen att dessa delar är mindre störda och utsatta för mindre konkurrens samtidigt som vattentillgången är bättre. På flera ställen i allén står ståtliga mycket grova klibbalar. Klibbalen är ovanlig som alléträd, trots att klibbal egentligen har utomordentliga egenskaper för detta ändamål. De bästa individerna står som tidigare nämnts söder om landsvägen resp. omedelbart norr om denna.

Rondalen söder om landsvägen består av en mer eller mindre intakt bågformad trädrad ut mot jordbrukslandskapet. Flera träddarter ingår bl.a. lindar, vilka i övrigt är ovanliga på Sättra Brunn. Bågen innesluter en igenväxande gräsyta invid Nya Segerkällan, vilken ligger i nära anslutning till landsvägen. Sträckan över ängsytan upp mot Brunnsområdet är sämst. Många träd är allvarligt skadade, de flesta har avsågad eller avblåst topp och så gott som alla lutar utåt. Detta är troligen en effekt av effektivare dränering, vilket medfört att den ökade syretillgången i marken påskyn-

dat oxideringen av den organogena jorden på utsidan av vägbanan och allén. Därigenom har markytan på utsidan av allén sjunkit och dragit med sig trädens rötter och orsakat lutningen. Av den rondal eller parterre, som den på äldre kartor kallats, som låg i nära anslutning till alléns början, finns inga rester kvar. Istället upplevs den som en stor öppen och tom yta.

Närmast Brunnsplatsen utgörs vägbanan i allén av en större grusyta som mot söder blir mer och mer gräsöverbuxen för att i höjd med tvärvägen till kyrkan och vägen mot Bastuplatsen ånyo ha karaktär av grusväg. Vägen i alléns förlängning på båda sidor om landsvägen utgörs däremot endast av två knappt skönjbara spår i en överbuxen grusyta. Vägytan ger ett ovärdat intryck.

Historik: I det äldre källmaterialet kallas Flemingallén för Stora alléen. Flemingallén anlades mellan åren 1705-08 och är uppkallad efter den person som anses vara Flemingparkens grundare, Johan Casimir Fleming. Allén går från Brunns huset och söderut mot Sjustjärnan. Ursprungligen var allén, nära Brunnsplatsen, försedd med en gräsbevuxen parterre. Den togs troligen bort i samband med att kyrkan byggdes på 1860-talet, då kyrkans entrégång ifrån väster skulle ha skurit rakt igenom norra delen av parterren. Parterren är med på kartan från 1820 men borta på 1868 års karta. Vid anläggandet av Nya Segerkällan skapades ytterligare en rondal utmed allén. Även denna är borta på 1868 års karta.

Diskussion: Flemingallén är av största vikt att bevara och förstärka i hela sin utsträckning. Den markerar Brunnsmiljöns koppling till landskapet. Anmärkningen på 1721 års karta att "den sträcker utblicken genom skogen in emot Hallsta" markerar en funktion som för att återskapas kräver åtgärder utanför nuvarande parkområde.

Mål: Att bevara och restaurera Flemingallén. Att inkludera den del av allén som ligger söder om landsvägen i byggnadsminnet.

Annonsera den unika miljö som man som trafikant på landsvägen möter när man åker genom Sättra Brunn. Att återskapa alléstrukturen i Flemingparken särskilt i anslutning till landsvägen för att den grund-

struktur kring vilken Sättra Brunn och brunnskulturen byggdes skall bli tydlig. Tydliggöra rondalen och Nya Segerkällan.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Revidera gränsen för byggnadsminnet. Røj fram rondalen söder om landsvägen. Lyft fram Nya Segerkällan, både genom att slå gräset runt källan och genom att tydliggöra källans placering i parken med hjälp av någon form av brunnsöverbyggnad. Detta skulle också skilja källorna från de vanliga inspektionsbrunnarna. Friställ den del av allén norr om landsvägen som angränsar till björkskogen. Nyplantera alléträckningen på norrsidan av landsvägen samt åter skapa den kringplanterade rondalen. Klimatanpassad klibbal planteras.

Fäll träden i Flemingallén norr om landsvägen så när som på det parti av välvuxna alar som står närmast landsvägen. Efter markbearbetning nyplanteras sträckan upp mot Brunnsområdet. Anslutningen mot brunnsplatsen, där det nu är tom yta efter den före detta parterren, bör studeras speciellt.

Rondalen återskapas genom att sly- och trädvegetation avlägsnas. Detta gynnar gräsväxt. Eventuellt skulle en eller två alar kunna planteras på andra sidan allén indikerande rondalens fortsättning och det tydliga rumsligheten hos en rondal.

Vägytorna norr om landsvägen grusas upp och hålls i värdigt skick. Söder därom tydliggörs alléns utsträckning över rondalen till den återstående relativt intakta sträckan fram till Sjustjärnan, genom att en anslutande del med slät, vägliknande gräsyta skapas.

Skötselåtgärder: Årlig borttagning av basala skott och stamskott under 4m på klibbalarna. Skötseln är inriktad på att träden inte skall utgöra någon risk för besökare i området. I övrigt hänvisas till Trädvårdplanen och förslag till åtgärder för enskilda träd. Uppbyggnadsbeskrivning av nyplanterade träd.

Slagning av vägkanter utmed allén 2 ggr per år. Rondalen vid Segerkällan slås de första 2 åren 4 ggr per år därefter 2 ggr för att få bukt med lövslyet. Gräset på terrassen hålls som kortklippt yta, likt övriga centrala gräsytor.

Vägytan norr om landsvägen hålls som grusyta medan alléns förläng-

ning på södra sidan till Sjustjärnan hålls som kortklippt gräsyta.

7.3.1.2 Brudallén c2

Nulägesbeskrivning: Brudallén är den längsta allén i Sättra Brunn. Trädbeståndet är mycket heterogent. De vanligaste trädslagen närmast brunnsområdet är lönn medan björk dominerar mot öster. En orsak till detta kan vara att björken bättre fördrar fuktig mark. Så här långt norrut får lönn vanligen problem med överlevnaden på fuktig mark. På några ställen har ek planterats, vilket redan nu ställer till stora problem eftersom eken blir betydligt större än de andra trädarterna i alléen. Eken är heller inte lämplig att beskära. Det är inte svårt att förstå vad som kommer att hända med allén framöver i de partier där dessa ekar står.

Allén har fått ta mycket stryk som barriär mot vindar från det öppna jordbrukslandskapet. Historien vittnar om ideliga vindfällningar och stambrott. Ålderssammansättningen är ytterligare ett bevis för detta. Många kompletteringar av allén har varit misslyckade. På den fuktiga

Brudallén

marken har t.ex. park- och bohuslindor fått lövträdskräfta, en svampsjukdom som allvarligt försämrar vitalitet och hållfasthet hos träden. Skador på unga träd har också åsamkats av gräsrojarare (trimmer).

Vidare har många kompletteringar satts in i omöjliga situationer, där konkurrensen om såväl vatten, näring och ljus varit alltför stark. Dessa träd har totalt stagnerat. Många träd lutar kraftigt, främst åt söder. Det har förmodligen flera orsaker. Främst har den kraftiga dräneringen inneburit att marken söder om allén sjunkit efterhand som den organogena jorden oxiderats. Därtill söker sig träden mot ljuset. Sträckan utmed allén från Brudgumsallén till Brudkällan är på norrsidan omgiven av en på senare tid igenvuxen smal ängslycka. Denna igenväxning har medfört att träden fått stark konkurrens om vatten och näring men främst om ljuset, vilket äventyrar deras existens. Marken på alléns södra sida är de sista ca 50 metrarna fram mot källan igenvuxen med motsvarande effekt på allén. På vissa ställen är det knappt att man känner att man befinner sig i en allé. Upplevelsen är snarare en smal halvt igenvuxen väg genom skog.

Vägbanans beläggning består av grus. Vägen är kantad av en klippt gräsbård som sluttar ner mot ett grunt gräsklätt öppet dike, som ibland bara är en dikesanvisning, i övergången mot ängsmarkerna söder om allén. Omgivande mark på norra sidan består av en högörtäng med varierande frodighet. På flera ställen nedanför Broarne förekommer förvildade trädgårds växter, bland annat hasselört. Området nedanför Biskopsgården har helt vuxit igen på norra sidan medan allén på sydsidan kantas av en björkskog.

Historik: Brudallén kallades tidigare för Cavalliers allén. Den anlades samtidigt som Flemingallén, d.v.s. mellan 1705-08. Den löper i öst-västlig riktning mellan Brunns huset och Brudkällan. Vid början av 1900-talet hade många av de gamla träden fallit men nya planterades. Vittnesbörd om alléns utseende tyder på att den varit mycket tätare än idag och att den bildat en rejält skuggad lövgång. Denna karaktär kan ha skapats av att träden stod tätare, att de inte var så högt uppstammade som idag samt att tidigare omnämnda häckar fanns kvar. Ett sätt att hålla dylika alléer och lövgångar är att aldrig låta träden bli gamla. Men inget tyder på att de hanterats efter det konceptet.

Diskussion: Brudallén är en av de viktigaste strukturerna i parken. För att den ska bevaras krävs flera åtgärder, både i själva allén och i markområden runt den. Den lite tillfälliga artblandningen som finns bör i huvudsak bevaras, men vissa arter som förstör helheten eller är olämpliga ur ståndortssynpunkt bör tas bort och ersättas med befintliga arter som klarar ståndorten bättre.

Mål: Att återge Brudallén den värdighet som brunnens en av två huvudalléer förväntas ha.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Friställ allén, särskilt i det östra området. Återge allén en mer sammanhängande form. Fäll och avlägsna stagnerade och kräftskaade träd och ersätt med efter platsen lämplig art av lämplig härkomst för att få ett klimatanpassat växtmaterial. För ett framtida ansvarstagande för allén krävs att ekarna tas bort och ersätts med andra trädarter. Före kompletteringsplantering måste en rejäl markbyggnad anläggas som tar fasta på att ge de nya träden flera bra tillväxtår utan rotkonkurrens. De arter som borde användas vid komplettering är björk (såväl vårt- som glasbjörk) och klipbal på ljusa friska till fuktiga platser. Lönn används i delen närmast brunnensområdet. Återställ gräsbården efter fällnings- och restaureringsarbetena.

Röj de igenväxta partierna längs alléns norra sida från Brudgumsallén till Brudkällan och längs södersidan från de öppna ängspartiet till källan. På södersidan röjs lövvegetation fram till de grova granarna. Denna yta hålls öppen med bete eller mekanisk röjning.

Skötselåtgärder: Skötseln för de äldre träden är inriktad på att träden inte skall utgöra någon risk för besökare i området.

Noggrann etableringsskötsel för de nya träden, innebärande gödsling och regelbunden vattning under juni och juli månader då tillväxten är som störst. Uppbyggnadsbeskrivning, se trädvårdsplan.

Gräsbården mellan träden slås med ett intervall som krävs för att ge ett vårdat intryck. Var noga med att skillnaden i karaktär mellan

den ängsartade ytan i Flemingparken och gräsbården vidmakthålls. Om gräsröjare används skall en grästofs sparas runt varje träd äldre än 10 år. Marken under träd yngre än 10 år skall vara bark- alternativt grustäckt för att inte skador på stammarna skall uppstå.

7.3.1.3 Brudgumsallén c3

Nulägesbeskrivning: Liksom Flemingallén består denna allé av fragment. Känslan är snarare att befinna sig på en smal skuggig väg i skogen än att gå i en allé. Allén består huvudsakligen av klibbal. Övriga utvuxna träd utgörs av björk. Det norra partiet som ansluter till Brudallén är mycket svagt och består till största delen av kompletteringar från den senaste 25 års-perioden. Dessa är helt misslyckade. Klibbalarna i allén håller i de flesta bra kvalitet. Inga träd finns kvar i trädbården som utgjorde Rondalen i anslutning till Brudgumskällan. Troligen försvann

Brudgumsallén vy mot Broarne

dessa i samband med eller efter att nya landsvägen byggdes. Skogen på ömse sidor om allén trycker på och reducerar ljusstillingen till allén. Den grustäckta delvis av gräs övervuxna vägytan saknar den omgivande gräsbård som Brudallén har. Genom klippning av grusytan hålls ytan framkomlig och i anständigt skick. Vägkanten och närmast omgivande vegetation utgörs av fuktälskade högrötsvegetation och sly.

Marken vid allén är fuktig till våt. På södra sidan av väg 255 ner mot Sjustjärnan saknas flera träd i resterna av allén.

Historik: Brudgumsallén kallades tidigare för Broallén och löper mellan Broarne och Sjustjärnan. Namnet syftar på att allén ansluter till torpet Broarne. Även denna anlades i början av 1700-talet.

Diskussion: Brudgumsallén utgör tillsammans med Flemingallén, Brudallén och Olofsallén, de viktigaste elementen i brunnens alléstruktur. Det är viktigt att hålla denna struktur i så bra skick att sammanhången är tydliga för brunnsgäster och förbipasserande. För att Brudgumsallén skall fortleva och vara möjlig att restaurera krävs att omgivande skogspartier röjs och helst återförs till den öppna karaktär de tidigare hade.

Mål: Att återskapa en sammanhängande allé som förbinder Brudallén med Sjustjärnan.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Omgivande marker, numera igenvuxna respektive planterad lövskog röjs och överförs till betad hagmark. Den genom röjningen friställda allén restaureras genom att nya alar sätts i luckor efter träd som tidigare dött eller som ersättare för träd som vid trädinventeringen dömts ut. Rondalen vid källan återskapas delvis, genom att ett kortare bågsegment åt öster resp. väster planteras. Till detta åtgår 5 – 7 klibbalar. Gräsytan vid rondalen jämnas av och besås med ängsgräs. Ytan sköts som en lågvuxen ängsyta, likt gräsbårderna i alléerna. Dikena längs allén restaureras och vägkanten besås med ängsgräs. Återplantera med klibbal av klimatanpassad typ. Före plantering iordningställs avpassade planteringsytor för träden. Rondalen

restaureras och bågsegment planteras med klibbal. Ytan jämnas av, grusas av med fingrus och besås med ängsgräs. Brudgumskällan markeras. (se kapitel 10.3)

Vägen i allén rustas upp och grusas av med grus av befintlig typ så att den blir promenadvänlig. Den södra delen, som är övervuxen med gräs som klipps kort, bibehålls i nuvarande skick. Alléträckningen söder om väg 255 planteras med 4 alar på respektive sida.

Skötselåtgärder: Träden vårdas i enlighet med förslagen i trädvårdsplanen. Noggrann etableringsskötsel för de nya träden, innebärande gödsling och regelbunden vattning under juni och juli månader då tillväxten är som störst.

Uppbyggnadsbeskrivning, se trädvårdsplan. Gräsbården mellan träden slås med ett intervall som krävs för att ge ett vårdat intryck. Var noga med att skillnaden i karaktär mellan den ängsartade ytan i Flemingparken och gräsbården vidmakthålls. Om gräsröjare används skall en grästofs sparas runt varje träd äldre än 10 år. Marken under träd yngre än 10 år skall vara bark- alternativt grustäckt för att inte skador på stammarna skall uppstå.

Vägytan, särskilt den södra delen och den restaurerade rondalen klipps kort.

7.3.1.4 Fruntimmersallén c4

Nulägesbeskrivning: Endast några träd i en rad återstår i början av allén vid Brunnsplatsen.

Historik: Fruntimmersallén finns med på kartan från 1721. Det var den västligaste av alléerna och sträckte sig från Brunnsplatsen och vidare i sydlig riktning. Delar av allén, går även att se på kartorna från 1796, 1820 och 1868. Under Fribergers tid som brunnsintendent (1905-1919) fälls de 180-åriga alarna i allén, för att ge plats åt det nya badhuset.

Diskussion: Nyplantering kan endas bli aktuell på den vänstra sidan av den gamla allén. Möjligen kan en nyplantering av en rad göras i förlängningen av den rad som de återstående träden bildar ned mot väg

255. Däremot kan en restaurering närmst Brunnsplatsen vara betydelsefull. Detta kan bidra till att markera Brunnsplatsen som utgångspunkt för parken och också bidra till Brunnsplatsens tydlighet och skönhet.

Mål: Att den del av Fruntimmersallén som bidrog till Brunnsplatsens inramning restaureras..

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Eventuellt en partiell restaurering av den vänstra sidan av allén.

Skötselåtgärder: Skötseln är inriktad på att träden inte skall utgöra någon risk för besökare i området. Följ trädvårdsplanens detaljanvisningar för de aktuella träden i väntan på att beslut om restaureringsåtgärder tas.

Badstaplatsen, vy mot nya landsvägen

Datum: 2003-05-16

7.3.1.5 Bastuplatsen c5

Nulägesbeskrivning: Från Brudallén utgår en kort allé till Bastuplatsen. Trädbeståndet varierar. Inledningsvis är allén luckig men ju närmre det runda omslutna rummet som Bastuplatsen utgör desto mer intakt är enheten. Den består till största del av höga, ståtliga alar. En kort trädrad fortsätter åt sydost in i den igenväxta Flemingparken. En svängd allé går i sydvästlig riktning ut emot Flemingallén. Denna allé består av fragment. De flesta återstående träden är dessutom av låg kvalitet. Vägbanan är bäst från Bastuplatsen upp emot Brudallén. Denna sträcka är lite högre belägen. Överlag kan vägen karakteriseras som en gräsyta med körspår.

Historik: Badstugan var det första hus som Skragge byggde, antagligen redan år 1700. I slutet av 1700-talet togs stugan bort. I dess ställe skapade en liten öppen plats med en smal väg till Brudallén. I början av 1800-talet utfördes planteringar runt platsen. I slutet av seklet togs en stig mot Flemingallén upp. I början av 1900-talet hade de planterade häckarna vuxit sig stora som träd.

Diskussion: Bastuplatsen är en central plats i Flemingparken. Genom föreslagna åtgärder i Flemingparken kommer dess karaktär bli tydligare och urskiljbar i anläggningen. Förslaget att ta bort de resterande, fragmentariska partierna av allén ut mot nya landsvägen tydliggör de ursprungliga delarna än mer. Eftersom träden i denna del dessutom främst består av åldrade björkar, vilket är ett trädslag med kort livslängd, kommer ändå dessa rester inom kort att tvingas avlägsnas. Genom denna åtgärd kommer kyrkan också att få en mer framträdande plats.

Mål: Att återge allén och Bastuplatsen den värdighet och plats den en gång haft i det öppna pastorala landskap som Flemingparken tidigare utgjort.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Restaurera den första delen av allén sett från Brudallén. Avverka de sämsta och farligaste träden i allén söder om Bastuplatsen. Plantering av klibbalar av klimatanpassad typ. Plantering

Sjustjärnan idag, flemingallén

Brudgumsallén

Olofsallén

med avstånd som ansluter till den gamla allén. Före plantering skall noggrann markbearbetning och jordkomplettering göras. Farliga eller potentiellt farliga träd fälls. Inga åtgärder i övrigt föreslås för allén söder om Bastuplatsen.

Skötselåtgärder: Uppbyggnadsbeskränning, enligt trädvårdsplan. Årlig inspektion av trädens kondition. Träd med förekomst av grövre torrgrenar beskars av säkerhetsskäl. Träd med allvarligt nedsatt kondition sågas ned.

7.3.1.6 Sjustjärnan c6

Nulägesbeskrivning: Platsen ligger inte inom det område som föreslagits ingå i byggnadsminnet. Platsen saknar tydlighet och påminner mest om en inkörningsväg till innanförliggande åker. Ytan kantas av sly- och högräsvegetation.

Historik: En Stjärnformad alléstruktur uppkom första gången i slutet av 1700-talet. Stora allén (Flemingallén) och Broallén (Brudgumsallén) skar varandra och ger genom sina förlängningar upphov till en stjärna med fyra "strålar". Först i början av 1800-talet fick platsen sju "strålar". I början av 1900-talet fanns endast tre strålar kvar; Fleming- Brudgums- och Olofsalléerna. Rester från de andra alléerna var då bortplöjda.

Diskussion: Sjustjärnan är en viktig plats i Sätra Brunns historia. Det är viktigt att skapa förutsättningar för att bevara och utveckla Sjustjärnan och anslutande alléer. Trots att Sjustjärnan inte omfattas av det nuvarande skyddsområdet och inte heller ingår i egendomen lämnar vi förslag till åtgärder i förhoppning om att området på något sätt ska bli möjligt att hantera koordinerat med Sätra Brunns park i övrigt.

Mål: Att återge en del av Sjustjärnas tidigare värdighet som central plats i Flemingparkens allésystem och den för brunnskulturen viktiga promenadanläggningen.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Tydliggör platsen Sjustjärnan så att kopplingen till allésystemet framgår. Placera en träpyramid, likt den som

tidigare funnits på platsen, enligt beskrivning. (se kap.11.2) Här föreslagna åtgärder samordnas med de förslag som ges för Flemingallén, Brudgumsallén och Olofsallén eftersom dessa löper samman i Sjustjärnan. Platsen tydliggörs genom att dikningen runt om skärps, gräsytan klipps på samma sätt och med samma intervall som rondaler och de alléträckor som är gräsbeklädda, platsen planas av genom att grusas för att få en tydligare karaktär, underlätta skötsel samt att ta bort tidigare spår från traktorer och andra jordbruksredskap. Genom samråd med markägaren föreslås att annan angörningsväg till åkermarken används och som inte menligt inverkar på delar, som ingår i det föreslagna byggnadsminnet.

Underhållsåtgärder: Diken hålls i skick så att ytans kontur efter restaurering består.

Skötselåtgärder: Klippning av gräsytan med samma intervall som föreslås för rondaler och de alléträckor som är gräsbeklädda. Sly och högre gräsvegetation hålls nere i kantzoner och diken genom röjning

Kryddgården

två gånger per säsong. Rött material komposteras eller deponeras på särskilt anvisad plats.

7.3.2 Kryddgården ("Franska trädgården") D

Nulägesbeskrivning: Väster om Broarne ligger Kryddgården eller franska trädgården som den ibland kallas. Trädgården består av odlingsytor omgivna av låga träsargar. Anläggningen ligger till synes övergiven i den ängsartade extensivt skötta gräsytan som dominerar området mellan Broarne och Pehrsparken. Ytan domineras av de gråanlupna träsargerna som mer markerar ytavgränsningar än fyller funktionen att lyfta upp och hålla inne jord för växterna.

Historik: Den ursprungliga Kryddgården vid torpet Broarne kan ha varit brunnsområdets äldsta trädgård och tillkom under det tidiga 1700-talet. Från slutet av 1700-talet och fram till slutet av 1800-talet fanns antagligen ingen trädgård på denna plats. På 1890-talet anlade Henschen en enklare trädgård här. År 1913 var även denna igenlagd. Den anläggning som finns idag är en rekonstruktion utförd 1996.

Diskussion: Anläggningen saknar koppling till dagens användning av parkanläggningarna i Sättra Brunn. Här finns inte de faciliteter som behövs för en bra odlingsverksamhet. Det känns utkastad i landskapet. Det räcker inte med att hänvisa till att det i början av 1700-talet fanns en renässansinspirerad trädgård här.

Om de nya ägarna har intresse av och ser möjligheter att arbeta med trädgårdsverksamhet, t.ex. trädgårdsterapi skulle det vara möjligt vid Broarne, som har ett bra läge intill Arbetsterapin. Möjligheten att kunna nyttja husen vid Broarne kan vara en bra utgångspunkt för förläggningen av en sådan verksamhet hit. I detta fall kan den rekonstruerade Kryddgården vara en tillgång.

Vad gäller odlingsverksamheten i övrigt, oavsett om det är uppdragning av växter till parken eller köksväxtodling, är en lokalisering till växthus- och ekonomiområdet mer logisk. Lokaler, el och vatten finns. Eftersom odling inte alltid ser prydlig ut, snarare ofta tvärtom, är det lämpligare att hålla denna verksamhet på en mer avskild plats. Däremot skulle en mer terapiinriktad sluten trädgårdsanläggning mycket

väl kunna förläggas till området vid Broarne och Arbetsterapin. För detta krävs en separat utredning. Om inte något beslut tas rörande Kryddgården inom 2 år, föreslår vi att anläggningen tas bort enligt förslag nedan.

Mål: Äng/Att låta ytan för Kryddgården ingå i den omgivande ängen.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Ta bort anläggningen i sin helhet och överföra ytan till ängsmark att ingå i det omgivande området. Ta bort träsargen, gräva bort de kvarvarande örterna samt jord och grus ner till ett djup av 20 cm. Ordinär matjord påförs och brukas ihop med underliggande jord. För att snabbt få samma karaktär som omgivande yta föreslås att man i samband med försommarslåttern låter en mindre ängsyta gå upp i blom för att få ett bra ängsfrö. I slutet av juli- början av augusti skärs den frösatta ängsfloran av och läggs ut luftigt på den bara jorden. Efter ett par veckor avlägsnas det utlagda gräset.

Pehrsparken

Underhållsåtgärder: Beroende på beslut.

Skötselåtgärder: Beroende på beslut.

7.3.3 Pehrsparken E

Nulägesbeskrivning: Centralt i Sätra Brunn, direkt öster om Brunnsgården, ligger Pehrsparken. Parken är en av de mest frekventerade ytorna inom anläggningen tillsammans med Brunnsgården och Brunnsplatsen.

I parken finns ett system av grusade gångar och ytor som utgör rester av det ursprungliga vägnät som lades ut vid anläggningen. Gräsytor mellan gångytorna är kortklippta.

Parken består huvudsakligen av större lövträd med enstaka inslag av gran som ger en betydande skugga i parken. Trädvegetationen är som tätast i de södra och östra delarna av parken. Parkträden är i god kondition med undantag för de yngre lindarna i områdets nordvästra del som är angripna av lövträdskräfta.

Bland träden som finns i parken utgör äldre exemplar av helbladig ask (*Fraxinus exelsior* 'Diver sifolia') samt rundoxeln (*Sorbus x thuringica* 'Fastigiata') de ovanligare arterna. Bland de andra träden kan några större lindar strax öster om Kalseniusstenen noteras.

I parkens nordvästra del finns en gles rad av moderna parkrosor.

I parkens nordöstra del, strax öster om Societetshuset, är marken bergfast och ligger högre än övriga delar av området. Denna del är inte anlagd utan hålls som naturmark med spontant uppkommen lövvegetation, huvudsakligen lönn. Inom ytan finns även en del buskvegetation. Ytan är inte anlagd med gångar eller stigar utan består av högvuxet gräs.

I Pehrsparkens västra del, strax intill vägen, finns Solvisaren och Kalseniusstenen. Söder om Societetshuset står Afzeliusstenen.

I parken finns även en minigolfbana, ett utomhusschackspel samt en dansbana.

Historik: Parken började anläggas åren 1799-1800 på initiativ av intendent Pehr von Afzelius. Parken komponerades av hovjunkaren Gustaf Silversträhle och verkställdes av brunnskamrer Zetterqvist. Under hela parkens existens har den gallrats upprepade gånger. Parken

har haft ett rikt växtmaterial. Parken planterades ursprungligen med åtskilliga träd, både "vilda och exotiska arter". Där planterades också buskar samt anlades "roslistor". Man har även planterat ut och sått ettåriga växter. Räkenskaper visar att skötselnivån har varit hög. I parken har funnits både kugelbana och lusthus. Senast år 1805 fanns en trädskola i parken.

Diskussion: Pehrsparken representerar en viktig period i brunnshistorien då utvecklingen var stark. Parken speglar ett nytt sätt att se på brunnsmiljön. Den rekreativa och sociala användningen blev lika viktig som den medicinska. Med sina prydnadsplanteringar och slingrande gångar blev Pehrsparken ett parkens finrum där man umgicks, njöt och beundrade de fina blomsterkompositionerna.

Marköverbyggnaden har antagligen inte rörts under de ca 200 år som parken funnits. Kartan från 1805 visar att det har funnits diken i parken. Eftersom parken alltid har varit sank, och frön och andra rester av vegetation bevaras väl i mark utan tillgång till för mycket syre, finns goda möjligheter att hitta spår av vegetation, exempelvis i form av pollen, i dikena. Man bör inte äventyra möjligheten att studera dessa rester. För att inte förstöra historiska lager i parken föreslår vi att man undersöker parken med en icke-förstörande arkeologisk metod, så att äldre planteringsytor, gångar och diken kan lokaliseras. För att förtydliga Pehrsparkens karaktär som finpark kan utplanteringsväxter i planteringskärl placeras ut i Pehrsparken. Genom detta tillvägagångssätt kan blomstergrupper placeras ut utan att de arkeologiska lämningarna störs.

Mål: Att upprätthålla parken som den viktiga och representativa del av anläggningen den utgör både vad gäller innehåll och skötsel. Att sätta ut blomsterplanteringar i kärl.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Behåll den befintliga strukturen av gångar, gräsytor och parkträd som finns inom parken. Ta bort de enstaka rosbuskarna samt de kräftsadade lindarna som finns planterade i

parkens nordvästra hörn och återställ ytorna med insådd av gräs.

Inga nyplanteringar av träd inom parken föreslås i dagsläget.

Vårda den naturliga delen i parkens nordöstra hörn genom att röja undan spontant uppkommen vegetation som inte bedöms kunna ingå i beståndet. Bevaka utbredningen av snöbär i anslutning till Socityshuset och Afseliusstenen.

Underhållsåtgärder: Påfyllnad av grus på gångytor vid behov. Allmän trädvård med prioritering av träd som har god prognos och/eller intressant karaktär.

Skötselåtgärder: Kortklippning av gräs inom den frekventerade delen av parken. Borttagning av ogräs på gångytor med ett sådant intervall att ytorna inte hinner se ovärdade ut samt skärpning av gångytans kanter 1-2 gånger per säsong. Efter ogrärensning ska grusytorna välts. Rönjning av det naturliga området i nordöst två gånger per säsong för att hålla sly och högrötsvegetation nere. Årlig slyrönjning i mitten av juni, då bäst effekt uppnås. De första åren görs också en rönjning i augusti för att ytterligare försvaga tillväxten. Avslaget material tas bort.

7.3.4 Olofsparken F

Nulägesbeskrivning: Olofsparken är belägen i den östra delen av Sättra Brunnssområdet och delas av den nya tillfartsvägen som löper i Olofsalléns längdriktning. Parken utgörs väster om vägen av ett högvuxet bestånd av lövträd, huvudsakligen klibbal, alm och björk med inslag av ståtliga granar i den södra delen. Området är tätbevuxet och har en skogslik karaktär. Samtidigt är området surt då det trycker fram vatten i de partier som gränsar till Brudkällan. Större diken finns i denna del.

På östra sidan av vägen, något högre belägen, ligger den del av Olofsparken som hyser Olofskällan och Olofsstenen (se vidare under Källor och minnesvårdar). Framför Olofsstenen, mot väster, är vegetationen låg och består huvudsakligen av ett större, ca 1.5m högt, parti spirea. Som fond bakom Olofsstenen står en ridå av granar, ca 20 m höga med inslag av lövträd mot norr. Gran återfinns även söder om stenen i anslutning till källan som enstaka och i mindre grupper. Längs vägkanterna växer sly.

Historik: Parken anlades åren 1855-1856 av intendent Glas i den östra delen av brunnsområdet. Glasparken anlades med slingrande gångstigar, oregelbundna gräsytor och fria träd- och buskbestånd. Parken användes bara under ca 40 år.

Diskussion: Olofsparken upplevs idag som ett naturligt skogsbestånd med tät och delvis mörk karaktär. Idag är Olofskällan knappt skönjbar. Av den vegetation som ingår i parken har granarna en anmärkningsvärd ålder och det är inte alls omöjligt att dessa har ingått i parken från dess tillkomst. Placering och gruppering tyder på detta. Vad gäller övrig vegetation är det svårt att finna någon tydlig struktur och genom åren har också en spontantablering skett av ny vegetation.

Vår bedömning är att Olofsparken är för perifer för att det ska vara aktuellt att återskapa dess gångsystem. Däremot kan det vara intressant att förtydliga att detta varit en del av parken genom att återge området kring Olofskällan och Olofsstenen sin värdighet. Delar av karaktären bör återskapas: Granarna som fond och en mer ljus och öppen karaktär framför Olofsstenen.

Mål: Att ge Olofsparken en mer öppen och ljus karaktär och lyfta fram fria träd- och buskbestånd. Återge området kring Olofsstenen och Olofskällan sin värdighet.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Gallra fram grupper och mindre bestånd av lövträd inom området väster om den genomkorsande vägen för att skapa en luftigare och ljusare karaktär. Lämpliga individer för detta märks ut på plats efter bedömning. Friställ och tydliggör grupperingar av äldre granar. Vid gallring och rönjning ska hänsyn tas till den fortsatta kontinuiteten av parkens karaktär genom att notera nyetablering av yngre lövträds- och granplantor.

Området kring Olofsstenen hålls öppet genom slyrönjning. Beståndet av spirea begränsas så att det inte skymmer eller sprider sig för nära Olofsstenen eller påverkar framkomligheten för besökare.

Möjligheterna för besökare att komma till Olofsstenen samt Olofskällan förbättras genom en övergång över dikesreningen. (se även förslag till

ny gångstig kap. 8)

Underhållsåtgärder: Rövning av sly varje år i juni så att återväxten försvagas inom området väster om vägen på de ytor som skall ha öppen karaktär. Första året röjs två gånger.

Skötselåtgärder: Rövning av området öster om vägen två gånger per säsong för att hålla sly och högrötsvegetation nere. Avslaget material tas bort. (Se även under Olofskällan och Olofsstenen)

7.3.4.1 Olofsallén f1

Nulägesbeskrivning: Av allén återstår endast några klubbalar söder om den nya landsvägen. Bilvägen avgränsas på sin östra sida av ett relativt nytt hygge med mycket spretig kvarlämnad vegetation.

Historik: Olofsallén anlades under 1800-talet, antagligen i samband med Olofsparkens tillkomst. Den löper mellan Olofsparken och Sjustjärnan. Allén omvandlades till anslutande bilväg i samband med att nuvarande väg 255 etablerades.

Diskussion: Med tanke på markförutsättningarna i detta område ställer vi oss frågande till hur långt allén tidigare sträckte sig. Där vägen idag böjer av ändras marken från att ha varit mer låglänt och fuktig till att bli mer bergbunden. Vägen går också på en kraftig uppfyllning innan den möter förlängningen av Brudallén. Som området nu är utformat finns inget som visar att här är entrén till en av landets främsta brunnsanläggningar.

Genom den avverkning som gjorts i anslutning till norra sidan av väg 255 vid den östra infarten ser det ovårdat ut och området utgör inte någon trevlig entré till området. För att ge Sättra Brunn ett värdigare uttryck vid den östra entrén, skulle ett ofta använt element, klubbalsraden, kunna användas även för detta ändamål. Hur långt den vid nyplantering skulle sträcka sig mot den södra gränsen av Olofsparken, får studeras närmare senare. Allén avviker mycket tydligt från befintliga strukturer i landskapet. Därmed skulle den vara en signal, om att något händer här.

Mål: Att lyfta fram de gamla klubbalarna. Att ge entrévägen till Sättra Brunn (se förslag i kap.6) ett värdigare utseende som dels tydliggör den gamla alléstrukturen som var Sättra Brunns signum, dels skärper entrén och avgränsningen mot hygget samt för att signalera en infart för förbipasserande på väg 255.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Lyft fram de gamla återstående klubbalarna genom att röja närstående och konkurrerande träd. Plantera en rad med klubbalar längs entrévägens östra sida. I ordningsställ stora planteringsbäddar så att träden får en bra start och att en uthållig utveckling möjliggörs. Avstånd till väggkant bör vara ca 3 m. Höj skötselnivån utmed entrévägen.

Röj fram återstående klubbalar söder om nya landsvägen.

Engångsåtgärd: Plantering av en allé med klubbalar från väg 255 upp mot entrévägen. Senare detaljutformning får avgöra var och hur den

Engelska parken med läkarstugan i bakgrunden, 1959

avslutas.

Skötselåtgärder: Etableringsskötsel för de nya träden, innebärande gödsling och regelbunden vattning under juni och juli månader då tillväxten är som störst.

Genomför trädvårdsåtgärder enligt förslag i vårdplanen. Sköt allévägen söder om väg 255 på samma sätt och med samma mål som för de delar av Brudgumsallén och Flemingallén som ligger söder om den nya landsvägen.

7.3.5 Engelska parken G

Nulägesbeskrivning: Direkt nedanför de högre terrängpartierna norr om Brunns området i anslutning bebyggelsens återfinns Engelska parken. Det är ett relativt öppet parklandskap med byggnader, grupper av träd och buskar. Området har inga tydliga gränser utan övergår mjukt i naturmark i norr och öster, och Pehrsparken i söder. Den engelska parkens centrala delar ligger mellan Björnbo och Societetshuset.

Området har rik vegetation. Här förekommer större och mindre träd, både inhemska och exotiska busk- och perennplanteringar. Perennplanteringarna utgörs av nyplanterade lister utmed gångarna i de centrala delarna mellan Läkarstugan och Björnbo. Framför Nybygget och i parkens västra del finns anlagda stenpartier. Dessa är i mindre gott skick. Gräsytorna i parken är kortklippta men tillåts vara mer högvuxet upp mot naturmarken.

Gångytorna inom parken är grusade. Stigar leder ut i naturmarken.

Historik: I terrängen framför Björnbo revs under 1880-talet de gamla stallen och längorna. År 1887 anlade intendent Henschen "Engelska parken" där, sedan området dikats och sten sprängts bort.

Diskussion: Övergångarna till omgivande mark flytande. I gränsen mellan naturmark och park finns tydliga tecken på att naturmarken trycker på. Gränsen flyttas inåt. Av tidigare gångstigar ut i naturmarken så har vissa försvunnit helt och andra är på väg att växa igen. Tidigare friställda träd har fått konkurrens från spontanetablerad vegetation. Överhängande grenar samt lutande träd ger risker för skador på vissa

hus.

Det är viktigt att vara uppmärksam på och vårda områdets ytterkanter med tanke på att hålla fast den vårdade karaktären och skapa en öppen övergång till naturmarken. Direkt ovanför området ligger en brant bergskant med tall som dominerande inslag. Den är karaktärsfull och har utgjort en viktig del av parkmiljön. Den döljs idag av den täta spontanetablerade vegetation som vuxit upp.

Enskilda träd inom parken har god kondition men vissa individ påverkas av att ny vegetation konkurrerar.

Mål: Att behålla det parklandskap som den Engelska parken utgör med hela sitt rika växtsortiment. Att bibehålla den tydliga skillnaden mellan det vårdade parklandskapet och naturen. Skapa en öppen övergångszon i naturmarken.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Gallra naturmarken. Klipp gräsytorna ända ut till naturmarksgränsen. Förhindra att vegetationen skadar bebyggelse. Återskapa de gångstigar som försvunnit och förbättra de övriga gångstigarna för att tydliggöra rörelsestrukturen mellan parken och det omgivande landskapet.

Underhållsåtgärder: Röjning av sly i naturmarken

Skötselåtgärder: Skötseln är inriktad på att träden inte skall utgöra någon risk för besökare eller förorsaka skador på hus i området. I övrigt hänvisas till Trädvårdplanen och förslag till åtgärder för enskilda träd.

7.4 Övriga områden

7.4.1 Området norr om Arbetsterapin, Skogsgården och Nya Badhuset H

Nulägesbeskrivning: Området vid Arbetsterapin karaktäriseras på den västra och norra delen av naturlig parkmark med spontanvegetation i olika åldrar. Mellan Arbetsterapin och Skogsgården återfinns några av de större lindarna inom brunnsområdet. Skogsgården omges i väster, norr och öster av naturmark. I de norra delarna finns den naturliga vegetationen omedelbart intill (ca 5 meter från) bebyggelsen. På gårdsplanen vid Skogsgården har nya planteringar anlagts med både perenn-

Datum: 2003-05-16

ner, buskar, prydnadsträd och barrväxter.

Mellan Skogsgården och badhuset finns ett tiotal träd på en kortklippt gräsyta. Runt det Nya Badhuset i söder och väster finns en del mindre buskplanteringar av måbär och spireor. I norr gränsar naturmark. Vid parkeringsplatsen omedelbart öster om badhuset finns en rad lönnar planterade. Dessa uppvisar kraftiga invintringskador med döda toppar och sprickor i stammarna.

Historik: På 1721 års karta är området en hage. På 1796 års karta beskrivs området som vretar och oduglig berg- och stenmark. På vretarna låg odlingslotter. Denna markanvändning syns även på 1820 års karta. Med tiden breder den odlade ytan ut sig österut i området (1868 års karta). I början av 1900-talet var den sydvästra delen av området gräsbevuxen med enstaka inslag av lövträd medan den nordöstra delen var bevuxen med barrträd.

Diskussion: Området kring Arbetsterapin bör hanteras med hänsyn till trädens utvecklingsdynamik. De enskilda trädens livslängd och karaktär ska vara avgörande för beståndets sammansättning samt de karaktärsrämsiga uttryck de ger upphov till. Att t.ex. ge utrymme för ek innebär att man väljer ett träd med lång utvecklingsdynamik och ett träd som utvecklar breda kronor. Väljer man björk och tall ansluter man till befintlig områdeskaraktär samt får träd med ljusare och mer samlade kronor.

På norra sidan av vägen finns trädvegetation i anslutning till bebyggelsen som kan skada denna genom överhängande grenar, lutande växtsätt med risk för fall och för nära placering som på sikt kan skada hus.

Lindarna mellan Arbetsterapin och Skogsgården är i relativt god kondition men de skulle må bra av att ges bättre markförhållanden.

Området norr om Skogsgården skuggar och ger en mörk karaktär åt ytan. En ljusare karaktär i området skulle vara önskvärt.

De nyanlagda planteringarna inne på gårdsytan vid Skogsgården behålls.

Träden vid parkeringsplatsen bör tas bort och ersättas med ett klimatanpassat nytt material, förslagsvis björk.

På Arbetsterapins entrégård bör ett nytt träd planteras. Det är uppenbart att ingen på länge sett hela Sätra Brunns miljö i ett sammanhang. Därför finns det flera platser som med små åtgärder skulle bli betydligt vackrare. Till exempel skulle ett nytt träd på gräsmattan mellan Arbetsterapin och Broarne på ett vackert sätt komplettera miljön.

Mål: Att skapa en ljus, sammanhållen miljö där byggnader och växter av varierande typ och ålder samverkar till en harmonisk helhet.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Gallra i de naturlika parkytorna väster och norr om Arbetsterapin med målet att åstadkomma en lämplig ålders- och artssammansättning i trädbeståndet. Ta bort överhängande grenar samt träd som utgör fara för människor eller bebyggelse.

Markförbättra kring befintliga större lindar mellan Arbetsterapin och Skogsgården genom uppbyggnad av ny markstruktur runt trädens rot-system som både svarar mot trädens krav och behovet av körbar yta. Följ den princip som har använts t.ex. av Uppsala kommun för lönnarna

Området söder om nybygget

vid Vaksala torg. Ta bort befintliga unga lönnar vid parkeringsplatsen och plantera nya klimatanpassade björkar. Obs! Vårplantering.

Skötselåtgärder: Skötseln för de äldre träden är inriktad på att träden inte skall utgöra någon risk för besökare i området.

Noggrann etableringsskötsel för de nya träden, innebärande gödsling och regelbunden vattning under juni och juli månader då tillväxten är som störst. Normal skötsel av buskar, perenner och gräsytor.

7.4.2 Området söder om Arbetsterapin, Nybygget samt vid Biskopsgården I

Nulägesbeskrivning: Huvudsakligen öppen gräsyta som hålls kortklippt i väster och delvis högvuxen i öster. Enstaka individer och grupper av lövträd växer i anslutning till berg i dagen och i övergångszoner samt i anslutning till bebyggelse där också större partier av snöbärsbuskage förekommer. På området sydöst om Nybygget, som utgörs av bergfast mark med högre läge än övriga ytor inom området, finns en större mängd spontanetablerade lövträd, huvudsakligen lönn. Inom området finns också en äkta fläder. Enligt Jernbergs karta dominerades detta område av alm, men dessa har så gott som helt slagits ut av almsjuka.

Direkt söder och sydöst om Nybygget finns rester av parkrosor, kaprifol samt ett större parti av spirea och snöbär. Snöbär återfinns även väst-nordväst om Broarne i ett stort bestånd.

Von Troils minnesvård står direkt söder om Nybygget.

Inom området finns också Kryddgården ("Franska parken"). Se separat beskrivning för det delområdet.

Historik: Enligt kartan från 1721 var hela detta område, norr om gamla landsvägen och mellan Broarne och fram till Brunnsgården åker. Området har ända sedan dess hållits öppet.

Diskussion: Området utgör idag brunnsens centrala landskapsrum, en samlande öppen yta intill den gamla landsvägen. Dess öppna karaktär

är viktig att bevara. Förekomsten av träd och buskar är kopplad till ytterkanter och högre partier och utgör inte något hot för eventuell igenväxning under förutsättning att man har kontroll på eventuella uppslag.

Mål: Behålla öppenheten i området.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Sköt området omedelbart sydöst om Nybygget enligt de principer som beskrivs för området runt Arbetsterapin och Nya Badhuset (P). Gallra och röj undan vegetationsuppslag för att förhindra att ytornas öppenhet går förlorad. Begränsa utbredningen av snöbär och spireor, speciellt i anslutning till von Troils sten samt i anslutning till gång- och körvägar.

Skötselåtgärder: Hävda gräsytor enligt modell för kort- respektive långgräsytor. Avlägsna slyuppslag två gånger per säsong.

7.4.3 Området norr om Engelska parken J

Nulägesbeskrivning: Området utgörs av ett flackt parti med ekonomibyggnader omgivet av naturmark förutom i söder där en parkartad bård av äldre tallar och granar gränsar till Engelska parken.

I området finns bl.a. ett växthus.

Historik: Första gången området finns utsatt på en karta är 1868. Det består till större del av skogsmark. I den nordvästra delen av området finns en större odling. I början av 1900-talet finns odlingen fortfarande. Runtomkring den växte barrskog av varierande täthet.

Diskussion: Driften av brunnen är beroende av en fungerande yta där maskiner, material och annan nödvändig utrustning för anläggningens drift kan hanteras utan menlig inverkan på vistelsen i parken.

Den vegetationsbård som finns i söder mot parkmiljön utgör en viktig gräns och avskärmning från det övriga brunnsområdet. Det är viktigt att denna bård upprätthålls. Beståndet av tallar innehåller en del individer med kraftigare stamskador. Dessa bör hållas under uppsikt ur säkerhetssynpunkt.

Datum: 2003-05-16

På sikt är det nödvändigt med nyplantering av träd. Föryngring bör ske med de arter som idag växer i området, gran, tall och björk.

Mål: Området ska fortsättningsvis kunna fungera som arbetsområde med maskin- och materialdepå. Verksamheten ska även fortsättningsvis vara tydligt avskärmad.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Vårda de vegetationspartier som avskärmar verksamheten i söder. Gör en lätt gallring av granbeståndet i sydväst och väst samt håll uppsikt på de äldre tall- och grangrupperna i söder och sydöst.

Skötselåtgärder: Normal mark- och vegetationsskötsel.

Bebyggelseområdet norr om brunnsgården

7.4.4 Bergabo, Lasarettet och bebyggelseområdet norr om Brunnsgården K

Nulägesbeskrivning: Tät variationsrik bebyggelse huvudsakligen belägen i bergrik terräng. Variationsrik, särskilt i småhusbebyggelsen i direkt anslutning till Brunnsgården, vegetation mellan husen med både större och mindre träd samt ett stort inslag av buskar och täta buskage. Området har tämligen informell karaktär. Vid entréer och mellan husen finns partier som har tunkarakter.

Historik: Området bebyggdes redan under början av 1700-talet fast det var en besvärlig terräng med gott om större och mindre bergknallar (1721 års karta). På 1796 års karta kan man se att ett hampe- och källand anlades centralt i området. Detta finns kvar åtminstone till början av 1800-talet men försvinner under den senare delen av århundradet. Bebyggelsen i området har varit relativt konstant under seklerna. Under slutet av 1800-talet flyttas dock den stora ladugård som tidigare legat i områdets norra del.

Diskussion: Område K är som framgår av karta och topografi mycket heterogent både avseende bebyggelse och vegetation. Till detta har topografien starkt bidragit. Vid Bergabo består merparten av sparsamt etablerad träd- och buskagevegetation medan i området närmast Brunnsgården bland småhusen dominerar stora buskage av syren, spirea och snöbär. Det tunna jordtäcket medför ingen högre trädvegetation i denna del. De flesta träden verkar spontant etablerade. Denna informella karaktär känns mycket logisk. Här bodde de fattiga brunns-gästerna och odlingsförutsättningarna var mycket begränsade.

Mål: Att bevara den informella tunkarakteren med träd och buskar som av tradition finns intill bebyggelsen, samt göra området säkert och lättillgängligt för besökare.

Åtgärdsförslag

Restaureringsåtgärder: Fäll farliga träd omgående inom området där risk för skador på människor och hus föreligger. Gallra fram sittytter på

